

ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК МЕТОД ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ – МАЙБУТНІХ МУЗИКАНТІВ

Іванна Василівна Підгасцька

Викладач
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Людмила Василівна Мацієвська

Викладач
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Євген Дмитрович Стецюк

Викладач
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Імпровізація – це мистецтво створення музики в момент її виконання. Це процес, у якому виконавець одночасно komponує та інтерпретує музичний матеріал, не маючи заздалегідь написаного нотного тексту. Музична імпровізація вимагає не лише технічної майстерності, а й глибокого емоційного зв'язку з музикою, інтуїції, спонтанності та здатності до миттєвого прийняття творчих рішень.

Історично імпровізація завжди була частиною музичного мистецтва. У Середньовіччі та Ренесансі музиканти часто прикрашали мелодії орнаментами, що створювалися на ходу. У барокову епоху імпровізація була ознакою професійної досконалості. Органісти, клавесиністи, скрипалі – всі вони вміли імпровізувати у відповідності до стилістичних норм своєї доби. Такі майстри, як Йоганн Себастьян Бах, демонстрували вражаючу здатність створювати складні поліфонічні структури під час живого виконання. Імпровізація також була важливою у виконанні каденцій у концертах – виконавець створював віртуозну секцію на основі тематичного матеріалу твору [1, с. 18].

У XIX столітті імпровізація залишалася популярною серед піаністів і органістів, особливо у сольних виступах. Ференц Ліст, Фредерік Шопен, Клара Шуман вражали публіку не лише виконанням готових творів, а й здатністю створити музику "тут і зараз", на очах у слухачів. З часом, однак, розвиток нотної культури й орієнтація на точне виконання авторського тексту призвели до поступового зменшення ролі імпровізації у класичній традиції.

XX століття ознаменувалося новим спалахом імпровізаційної культури – передусім у джазі. Джазова імпровізація базується на певній гармонічній структурі, але кожен виконавець має повну свободу для самовираження.

Великий внесок у розвиток джазової імпровізації зробили такі музиканти, як Луї Армстронг, Джон Колтрейн, Майлз Девіс, Чарлі Паркер. У джазі імпровізація – це не лише музичний метод, а й філософія: свобода, творчість, діалог із собою, із ансамблем, із слухачем [2, с. 114].

У сучасній музиці імпровізація не обмежується лише джазом. Вона активно використовується в авангардних напрямках, електронній музиці, етнічних традиціях, експериментальних формах, а також у поєднанні з театром, перформансом, інсталяцією. Сучасні імпровізатори шукають нові звукові текстури, незвичні поєднання тембрів, форми взаємодії з простором і аудиторією. Така музика часто має відкриту форму, де кожне виконання унікальне, неповторне, нерідко – нерозривно пов'язане з моментом і місцем звучання [2, с. 117].

Імпровізація також є важливим інструментом для самопізнання митця. Це внутрішній діалог, у якому музикант дозволяє емоціям, ідеям і несвідомим імпульсам вільно втілюватися у звук. Часто імпровізована музика є прямим потоком свідомості, який відбувається без раціонального планування, але з повною зосередженістю та чуттєвістю. Це може бути як сольна медитативна гра, так і складна колективна взаємодія, в якій кожен учасник «слухає» не лише себе, а й усіх інших, реагуючи на найменші нюанси.

Отже, імпровізація у музиці – це явище багатогранне й універсальне. Вона пронизує всі етапи історії, всі стилі та культури, відкриваючи перед виконавцем безмежний простір для експерименту, свободи й глибокого особистісного переживання. Імпровізація живе не в нотах – вона живе в моменті, у диханні, у погляді, у тиші перед звуком.

Важливе педагогічне значення має імпровізація у музичній освіті студентів, оскільки сприяє розвитку цілісної, творчої та мислячої музичної особистості. Вона не лише розширює технічні та художні можливості виконавця, а й активізує внутрішні психофізіологічні процеси, пов'язані з мисленням, уявою, емоційною виразністю та музичною інтуїцією [5, с. 131].

Насамперед, імпровізація розвиває творче мислення. У процесі імпровізації студент не відтворює чужу думку, а створює власну – спираючись на гармонічні, ритмічні, стилістичні знання, він формує новий музичний матеріал. Це стимулює здатність до швидкого прийняття рішень, гнучкості мислення, а також ініціативності та впевненості у власних силах.

Імпровізація формує також глибше розуміння музичної мови. Вивчаючи принципи гармонії, стилів, ладових структур, студент починає не просто запам'ятовувати теоретичні знання, а застосовує їх на практиці. Така інтеграція знання й дії створює ефект активного засвоєння матеріалу [5, с. 132].

Значущим є і розвиток музичного слуху, особливо внутрішнього (внутрішньої аудіації). Імпровізація змушує студента слухати не лише себе, а й передбачати розвиток мелодії, гармонії, ритму. В колективній імпровізації – ансамблевій чи оркестровій – студент додатково навчається слухової взаємодії, співтворчості та гармонійного співіснування в музиці.

Окремо слід зазначити емоційно-психологічний вплив імпровізації. Для

багатьох студентів вона стає способом подолання скутості, страху сцени, тривоги перед помилками. Імпровізація створює безпечне середовище, де помилка не є поразкою, а поштовхом до нових відкриттів. Це сприяє формуванню виконавської свободи й внутрішнього комфорту під час музичної діяльності [5, с. 132].

Крім того, імпровізація навчає студентів стилістичної чутливості. Практика імпровізації в межах певного стилю (бароко, джаз, модерн тощо) допомагає краще відчувати характерні інтонації, ритмічні моделі, фразування, що значно збагачує виконавську інтерпретацію у традиційних академічних творах.

Таким чином, у результаті використання імпровізації в навчальному процесі студенти не лише опановують техніку володіння інструментом або голосом, а й розвивають музичну особистість – відкриту, креативну, емоційно чутливу, здатну до інтерпретації та власної творчості.

Імпровізація є не лише способом музичного вираження, але й потужним методом навчання, який відкриває широкі можливості для розвитку музиканта на всіх етапах професійного становлення. Її застосування в освітньому процесі сприяє формуванню ключових компетентностей, що охоплюють технічні, інтелектуальні, емоційні та креативні аспекти музичної діяльності.

На відміну від традиційного академічного навчання, яке часто зосереджене на відтворенні нотного тексту, імпровізація активізує творчий потенціал студента. У процесі імпровізації студент виступає одночасно як виконавець і як творець музики, що спонукає його до глибшого осмислення музичних структур, гармонії, ритму, тембру та стилістичних особливостей. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти логіку побудови музичного твору, закономірності його розвитку та емоційне навантаження [3, с. 4].

Імпровізація як метод має комплексний вплив на навчальний процес:

1. Розвиток інтонаційного слуху. Імпровізація активізує як зовнішній, так і внутрішній слух музиканта. Студент навчається не лише чути звуки, а й передбачати їхнє логічне продовження в музичному контексті. Наприклад, у гармонічній імпровізації слухач повинен вгадати можливий наступний акорд або тональність, у мелодичній – логічне завершення фрази. Така практика значно підсилює здатність до аудіації – внутрішнього слухового уявлення музики, що є основою високого рівня виконавства.

2. Зміцнення музичної пам'яті. У процесі імпровізації студент стикається з необхідністю миттєво запам'ятовувати та відтворювати ритмічні, гармонійні й мелодичні зразки. Це тренує як короткочасну пам'ять (під час поточного імпровізаційного епізоду), так і довготривалу (при засвоєнні типових формул, каденцій, мотивів). Така робота сприяє не механічному, а усвідомленому запам'ятовуванню музичного матеріалу.

3. Формування логіки музичного мислення. Імпровізація вимагає побудови структурованого, логічно завершеного музичного висловлювання. Студент вчиться поєднувати фрази, розвивати тему, дотримуватись музичної форми (наприклад, періоду, репризи або варіаційної структури). Це сприяє розвитку здатності мислити музично, логічно пов'язувати елементи твору, розуміти

причинно-наслідкові зв'язки у композиції.

4. Технічна свобода володіння інструментом або голосом. Імпровізація часто відбувається у спонтанному темпі та вимагає миттєвої реакції. Це сприяє автоматизації технічних навичок, зменшує м'язову напругу та допомагає уникнути шаблонного підходу до гри. Студент починає відчувати інструмент або голос як продовження себе, що веде до природної, органічної техніки. Регулярна імпровізація стимулює кращу координацію, артикуляційну гнучкість, свободу дихання та виразності.

5. Психологічна розкутість і сценічна впевненість. Під час імпровізації студент долає страх помилки, адже в цій діяльності не існує єдиного "правильного" варіанту. Це сприяє зниженню рівня тривожності, розвитку емоційної гнучкості та довіри до себе. Імпровізація формує здатність вільно почуватися на сцені, сприймати публіку не як загрозу, а як співучасника творчого процесу. Така свобода у виконанні позитивно впливає на виконавську стабільність.

6. Опанування стилістичних ознак музики. Практика стилізованої імпровізації (наприклад, у стилі бароко, джазу, романтизму, фольку) допомагає студенту глибше зануритись у характерні інтонаційні, ритмічні, ладові й фактурні особливості різних музичних стилів. Такий підхід дозволяє не лише краще розуміти і виконувати твори певної епохи, але й виявляти гнучкість у музичному спілкуванні з матеріалом, адаптуючись до стилістичного контексту.

7. Формування індивідуального музичного почерку. Імпровізація – це завжди особистісний жест. У ній проявляються темперамент, уявлення про красу, інтонаційна мова та емоційна насиченість виконавця. Постійна практика дозволяє студенту виявити власний стиль, відчуття ритму, музичну ідентичність. Це особливо важливо для формування майбутнього артиста, композитора чи викладача, який має не лише професійно володіти інструментом, а й мати виразну творчу індивідуальність [4, с. 316-317].

У навчальному процесі імпровізація може реалізовуватись у різних формах. Це може бути:

а) імпровізація на задану тему. Студент отримує коротку мелодію або мотив (іноді навіть лише ритмічну формулу), на основі якого має створити варіації, розвиток або самостійний твір. Такий прийом сприяє: формуванню тематичного мислення; розумінню структури музичної фрази; розвитку пам'яті та слухової уяви;

б) гармонічна імпровізація. Використовується переважно для піаністів, гітаристів, органістів та студентів-теоретиків. Передбачає імпровізацію на основі певної гармонічної послідовності (наприклад, каденції, акордових схем: II–V–I, блюзова послідовність, *basso ostinato* тощо). Результати: поглиблене засвоєння функцій акордів; розвиток внутрішнього слуху та гармонічного мислення; здатність самостійно створювати супровід;

в) імпровізація у визначеному стилі. Завданням є створення музичного матеріалу, що відповідає конкретному стилю або епосі (бароко, класицизм, романтизм, джаз, фольклор). Цей прийом допомагає студентам: краще

орієнтуватися в стилістичних особливостях музики; виявляти характерні інтонації, фактури, ритми та гармонії; формувати навички стилістично точного виконання;

г) імпровізація у формі варіацій. Передбачає послідовну зміну заданої теми шляхом ритмічного, гармонічного, фактурного чи динамічного варіювання. Варіаційна імпровізація: формує здатність розвивати музичну ідею; вчить бачити зв'язок між частинами твору; сприяє розвитку фантазії в межах структури;

д) ритмічна імпровізація. Цей прийом застосовується для розвитку відчуття ритму та темпоритмічної гнучкості. Студент імпровізує, зберігаючи ритмічний малюнок або метр, але змінюючи фразування, динаміку, артикуляцію. Ритмічна імпровізація: підвищує координацію та метричну стійкість; покращує контроль темпу; розвиває відчуття пульсу;

е) вільна (інтуїтивна) імпровізація. Це форма імпровізації без попередньо заданих обмежень. Студент створює музику на основі внутрішнього відчуття, емоційного стану чи образу. Така практика: розвиває емоційність та художнє мислення; вивільняє творчу енергію; формує гнучке ставлення до музичного матеріалу;

є) колективна імпровізація. Проводиться в ансамблях, камерних групах або під час джем-сешн. Передбачає імпровізаційний діалог між виконавцями. Вона: формує навички слухати та реагувати на партнерів; сприяє розвитку ансамблевого чуття; розвиває комунікативні компетенції музиканта;

ж) імпровізація з елементами театру або руху. Використовується у творчих майстернях, де поєднуються музика, жест, рух і слово. Студенти створюють сценічні імпровізації, що розвивають: емоційну виразність; взаємодію з простором та аудиторією; багатогранність художнього бачення [6, с. 67-68].

Усі ці прийоми доповнюють одне одного й можуть комбінуватись у навчальному процесі.

У підсумку відзначимо, що імпровізація має важливе педагогічне значення. Завдяки імпровізаційній діяльності студенти-музиканти не лише оволодівають технічними навичками, а й формують творчу індивідуальність, аналітичне мислення та художню сміливість – риси, необхідні для сучасного професіонала в галузі музики.

Список літератури

1. Брилін Б.А. Акомпанемент та імпровізація: тексти лекцій та методичні матеріали з курсу «Акомпанемент та імпровізація». 3-тє вид. Вінниця: Твори, 2014. 143 с.
2. Головій С., Дуленко М. Особливості вокальної імпровізації епохи традиційного джазу. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2019. № 14. С. 110-121.
3. Добриднева Н.В. Практичний курс навчання імпровізації в мистецькій школі: методичний посібник. Київ: «Агат-Прінт», 2019. 48 с.
4. Никончук Г. В. Імпровізація у процесі підготовки студентів-музикантів до майбутньої професійної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 14. С. 314-318

5. Шевченко А.С. Методичні особливості опанування імпровізації на заняттях з музичного мистецтва. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2019. Вип. 6. С. 129-134

6. Stoloff B. Scat. Vocal improvisation techniques. New York: Gerard and Sarzin Publishing Co., 2011. 128 с.